

RIBJA INDUSTRIJA V IZOLI V LETIH OD 1945-1954

Janez KRAMAR
 zgodovinar, 66000 Koper, Jenkova 15, SLO
 storico, Capodistria, SLO

IZVLEČEK

Razprava je napisana na podlagi dosegljive literature in stotine fasciklov v Arhivu Slovenije. V prvem delu 1945-1948 je podan razvoj ribje industrije, ki je konec leta 1948 padla na najnižjo raven. V drugem delu 1949-1954 je dokumentiran zgodovinski oris, na koncu katerega je Izola prikazana kot središče ribje industrije v Jugoslaviji.

UVOD

Ribja industrija z razvitim ribištvom je bila za Izolo glavna pridobitna panoga. Zaposlovala je nad 70 odstotkov delovne sile. Po končani 1. svetovni vojni sta izolski tovarni menjali lastnike. Koncern *Ampelea conservifici S.A.* je prevzel francosko tovarno. Matična tovarna tega koncerna je bila v Catolici v Italiji, tovarne pa je imela še na Cresu, Lošnju in Lastovu. Vzpon izolske tovarne *Ampelea* se je začel leta 1924, višek pa je tovarna dosegla v letih 1938-1939. Tovarna je imela lastno ladjeve in dve transportni ladji za dovoz rib iz Dalmacije, Portugalske in od drugod. Tovarna je imela okrog 1.200 delavcev, letno pa je izdelala od 12 do 14 milijonov ribjih konzerv. Tovarno za ribjo industrijo *Warhanek* v Izoli je kupil koncern *Arrigoni*, ustanovljen leta 1855 v Genovi. Ta koncern je imel obrate tudi v Umagu, Fažani in na Lošnju. Po podatkih za leto 1939 je imela tovarna v Izoli 1.413 delavcev, ki so proizvedli 3.485 ton ribjih konzerv. Tovarni *Ampelea* in *Arrigoni* v Izoli sta bili največji tovarni za konzerviranje rib na Balkanu. Od poletne proizvodnje sta tovarni prodali v Italiji okoli 75 odstotkov, v Nemčiji, Madžarski, Romuniji in drugod pa okoli 25 odstotkov. Od izdelkov v zimskih mesecih je tovarna *Ampelea* prodala doma 25, v Severni in Južni Ameriki 50, v evropskih deželah pa 15 odstotkov.

Med 2. svetovno vojno je ostala proizvodnja obeh izolskih tovarn skoro nespremenjena.

PO OSVOBODITVI

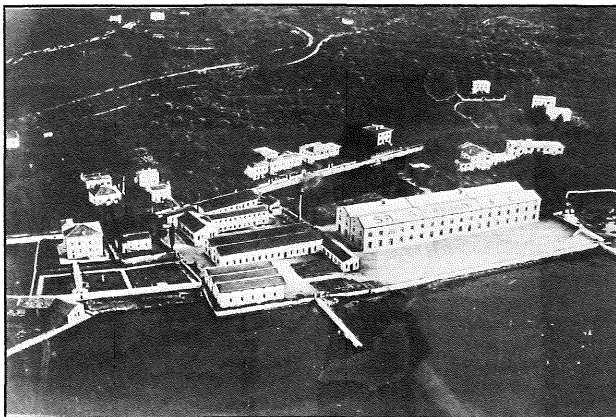
Občina Izola je po Sporazumu v Beogradu 9. junija 1945 prišla pod Vojno upravo Jugoslovanske armade (VUJA), ki je postala najvišja oblast v coni B Julijske

krajine. Vodila in kontrolirala je delo narodnoosvobodilnih odborov. Izdajala je ukaze in odločbe za gospodarski in politični družbeni razvoj. Bila je najvišja sodna oblast. Opravljala je carinsko kontrolo na mejah, kontrolirala pa je tudi večja industrijska podjetja. Do 25. julija 1945 je VUJA izvajala oblast v dogovoru s Pokrajinskim narodnoosvobodilnim odborom (PNOO), nato pa s Poverjeništvom PNOO. Med drugim je ustanovila inšpektorate za oskrbo, monopol, direkciji za pošto in ladjedelnice, centrali za ribjo industrijo in plovbo.

Z osvoboditvijo maja 1945 so delavci in ribiči izgubili delo. Lastniki tovarn, ki so bili v coni A Julijske krajine in v Italiji, so ustavili obratovanje obeh tovarn. Tovarna *Arrigoni* si je pomagala s prodajo sadnih zalog. Pokrajinski narodnoosvobodilni odbor za Slovensko primorje in Trst je 22. maja 1945 izdal objavo, s katero je nadzorstvo nad obratovanjem in poslovanjem obeh ribjih industrij prenesel na civilne oblasti na območju Slovenskega primorja in Istre.

Obe tovarni sta se po tej objavi obračali v vseh vprašanih civilnega področja na pristojni NOO v Izoli, ki je odločilno vplival na družbeno-politični razvoj. Tovarni sta bili delno konfiscirani, delno pa sta bili pod skrbniki, ki so upravljali imetje odsotnih lastnikov. Za delo v tovarnah je skrbela ljudska oblast. Ob izvolitvi novega okrožnega izvršnega odbora 3. avgusta 1945 je Italo Delloro poudaril pomen ribje industrije za Izolo in predložil novemu odboru popravilo ribiških mrež in nabavo surovin prek zamenjave z Italijo. Bonivento iz Izole je opozoril na pomanjkanje goriva, ki naj bi ga imele ladje le še za nekaj dni. Težke razmere je reševala ribiška zadruga, v katero so se množično včlanjevali

ribiči.¹ Konec decembra 1945 so zadruga poskrbele za prevoz rib v Trst, in to rib, ki jih ni bilo mogoče prodati v coni B Julijske krajine. Italo Delloro je dobil nalogo organizirati odsek za razvoj ribolova.²

Tovarna Arrigoni, ki jo je družba začela zidati leta 1928 (Fotodokumentacija PAK)

Konec leta 1945 je začela delati *epuracijska komisija* v Izoli. Krajevne in obratne epuracijske komisije so izdajale odloke o odpustih delavcev, npr. Guerrina Parovela, Concetta Prelaza, uradnice Antonije Delloro. O postopku epuracije v obeh tovarnah ribje industrije je napisal izjavo bivši tajnik tovarniškega odbora *Arrigoni* Mario Mazzarola. Med drugim je za dobo od dveh do šestih mesecev iz obeh izolskih tovarn odpustila 28 delavcev in uradnikov.³ Po obveščevalnih podatkih, ki so jih privrženci Odbora za nacionalno osvoboditev (*Comitato di liberazione nazionale -CLN*) pošiljali v Trst in Italijo, so delavci v tovarnah *Arrigoni* in *Ampelea*, če so se izjavili za priključitev k Italiji, bili odpuščeni, četudi so bili privrženci organizacije Enotnih sindikatov (ES), ki pa se je začela uveljavljati šele jeseni 1945. Proti koncu 1945 je prišlo v sindikalni organizaciji do zmede, ker so v coni A ustanovili Sindikat Julijske krajine (*Sindacati Giuliani*).

Novo spodbudo za razvoj ribje industrije in ribištva v Slovenski Istri je dalo Poverjenišstvo PNOO za Slovensko Primorje 15. januarja 1946. Izdalo je odlok o ustanovitvi *Poslovne središnice za tvornice konzerviranih rib* na območju Poverjenišstva PNOO za Slovensko primorje in Oblastnega NOO za Istro, s sedežem v Izoli. Z istim odlokom je bil imenovan za vodjo Berislav Parač, za

člane pa Andrej Janežič, Ivo Gjaja, Mario Degrassi in Emil Zlobec. Poslovna središnica se je brigala za:

- koordiniranje dela v vseh tovarnah za konzerviranje rib;
- nabavo potrebnih surovin in drugega potrebnega materiala;
- prodajo izdelkov in določitev cen ter
- za socialni položaj delavcev in nameščencev.⁴

Ribja industrija je leta 1946 močno zaostajala in še zdaleč ni dosegala obsega proizvodnje iz let 1941-1945. Na seji okrajnega komiteja KP Julijske krajine za Koper 12. junija 1946 so ugotovili, da je ribja industrija v Izoli v veliki krizi. Skladišča so bila polna neprodanih konzerv (črnih konzerv). Po predelavi so jih prodali za sedemina polkrat nižjo ceno. Ob teh napakah je razpravljalec France dejal, da je središče ribje industrije v Izoli in da je Poslovna središnica v Izoli kriva, da njene probleme rešuje PNOO za Slovensko Primorje v Ajdovščini, ne pa VUJA.

Glavni problem je bil še vedno ribištvo. Izolski ribiči so bili sicer pogodbeno vezani na prodajo ulova rib tovarnam, pri čemer sta bili določeni tako kakovost kot cena. Toda pogodbe so ostale iste kljub spremenjenim razmeram. Zato so ribe, namenjene za industrijo, ribiči rajši prodajali v Trstu, kjer so zanje dobili dvainpolkrat višjo ceno.⁵ Zlasti zaradi pomanjkanja rib so stroji, ki jih ni bilo niti v coni A Julijske krajine, ostali brez dela. Kakšni so bili razlogi, da sta tovarni *Arrigoni* in *Ampelea* odstopili nekaj strojev za izdelavo konzervnih škatel tovarni za ribjo industrijo v Rovinju, v dokumentih ni pojasnjeno.⁶

Vmes je posegla ljudska oblast. Bruno Deste, predsednik okrajnega ljudskega odbora, je konec novembra na sestanku ribiške zadruga dejal okoli 200 ribičem, da naj zadruga organizira uvoz proizvodnih strojev, naj skrbi za dvig življenjske ravni ribičev, ribiči pa naj se pri delu držijo statuta. 25 ribiških bark z ribiči je sredi decembra 1946 odšlo za 3 mesece v Dalmacijo.⁷

EVAKUACIJA

Novi mestni NOO Izola je doživljal težke trenutke 6. februarja 1947, ko so iz obeh tovarn za ribjo industrijo odpeljali 60 odstotkov strojev, prevozna sredstva, surovine in drugo. To je zlasti prizadelo ljudski odbor, saj je bila ogrožena zaposlitev tovarniškega osebja in s tem preskrba velikega dela prebivalstva izolske občine. Vesti

1 Uradni list PNOO za Slovensko Primorje in Trst, št. 1. AS(Arhiv Slovenije), fond ZKS, OK ZK Koper, l. 1954, fasc. 102. AS, fond ZKS OK KPS Koper l. 1945, mapa 1: poročilo partijske konference OK KP Julijske krajine.

2 AS, fond ZKS, OK KPS Koper, 8. redna seja z dne 28. 12. 1945.

3 AS, ZKS, OK KPS Koper, zapisnik 8. seje OK z dne 8. 12. 1945.

4 Uradni list PNOO za Sl. Primorje, št. 6/1946.

5 Cristina Colummi, Liliana Ferrari, Giana Nassisi, Germano Trani: *Storia di un esodo. Istria 1945-1956. Istituto regionale del movimento di liberazione nel Friuli-Venezia Giulia, Trieste 1980*, str. 123.

6 *Ricostruzione I*, št. 3 z dne 1. nov. 1946. AS, fond ZKS, OK KPS Koper, l. 1946, sejna zapisnika OK KP Jul. krajine za Koper z dne 12. 6. in 17. 6. 1946.

7 AS, fond ZKS, OK KPS Koper, l. 1946, poročilo sestanka ribiške zadruga z dne 10. 12. 1946.

o demontažah so se razširile do Ljubljane. Sredi noči je slovenska vlada poslala v Koper Julija Beltrama-Janka, da po oblastni liniji prekine stanje, ki je imelo značilnosti anarhije. Poslala je tudi Leopolda Caharijo z nalogo, da kot komandant milice organizira četo in prepreči nadaljnje odvažanje materiala iz izolskih ribjih tovarn.⁸

Pred podpisom mirovne pogodbe z Italijo so, po trditvi Alojza Hudalesa, bili odpeljani stroji iz obeh tovarn v Izoli, in sicer po navodilih "najvišjih forumov ljudske oblasti in najvišjih političnih organov te cone".⁹

Po "analizi položaja", ki ga je 15. februarja 1947 podal Okrožni komite KP Julijske krajine, je odlok o odvozu strojev dala VUJA. Ukrep je bil politično nepripravljen, prišel je iznenada in pojasnilo zanj so dale vojaške oblasti neposredno pred demontažo.

Tajništvo Poverjeništvu PNOO za Slovensko primorje je za kontrolorja evakuacije strojev imenovalo Alojza Hudalesa, upravitelja izpostave Centrale industrije konzerv v Izoli.

Za evakuacijo strojev, ladjevja, orodja, prevoznih sredstev in surovin iz tovarn *Ampelea* in *Arrigoni*, ki se je začela 6. februarja 1947, je dobil naslednje smernice:

a) evakuirati iz obeh tovarn 50 odstotkov strojev za izdelavo pločevinaste embalaže z vsem pripadajočim orodjem, transmisijami, električnimi motorji itd.;

b) evakuirati iz obeh tovarn 50 odstotkov surovin, lahko pa tudi več;

c) evakuirati iz obeh tovarn vso ribiško floto;

d) iz tovarne *Ampelea* evakuirati hladilnice;

e) iz tovarne *Arrigoni* evakuirati ladjedelnico;

f) z evakuacijo toliko onesposobiti obe tovarni, da vsaj v doglednem času ne bosta mogli konkurirati jugoslovanski konzervni industriji, in končno

g) za evakuacijo še drugega materiala se bodo dogovorili v tovarnah; pri tem pa je treba gledati, da bosta tovarni še naprej lahko obratovali in da ne bi prišlo do občutne brezposelnosti.

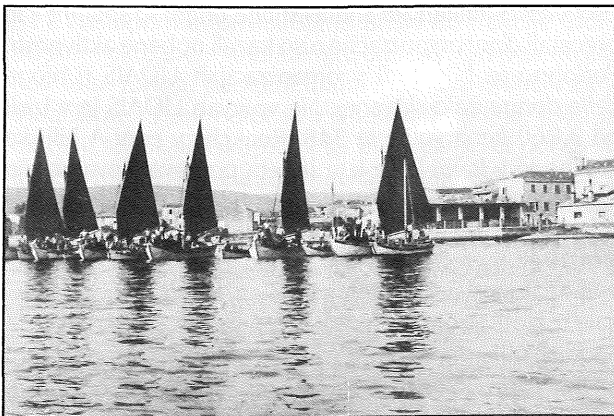
Evakuacijo je opravila *Zemaljska uprava za pomorsko-ribarsku industriju na Reki* oz. *Centrala industrije konzerv na Reki*. S svojim tehničnim osebjem je prevzela jamstvo za nadaljnje nemoteno obratovanje obeh tovarn v Izoli. Izdana je bila dodatna smernica, naj pri evakuaciji ne ravnajo preveč ozkosrčno in naj pustijo v tovarnah stroje, nujno potrebne za nemoteno obratovanje. Alojz Hudales je opozoril Josipa Žeželića, upravitelja *Centrale industrije konzerv na Reki*, naj sama evakuacija ladjedelnice, strojev in surovin ne daje videza anarhije, plenjenja in nereda.

Vrednost odpeljanih strojev, surovin in drugega iz tovarne *Arrigoni* je znašala 802.303.902, iz tovarne *Ampelea* pa 586.768.476 lir.¹⁰ CLN za Istro je demontažo

označil za "totalni odvoz industrije in ladjedelnic konzervne industrije". Izselsjevanje izolskih delavcev se je povečalo, saj po odvozu strojev itd. niso videli nobenega zagotovila za svoje delo in tudi obstoj. To je bila druga izselitev, prva je bila leta 1945. Po sporočilu CLN za Istro so izseljevanje spodbujale agrarna reforma, rekvizicije hiš in stanovanj za razmestitev vojske, pritiski na meščane, naj se izselijo, izgon družin, katerih družinski poglavarji so delali v tržaških tovarnah.¹¹

Po spominu preživelih delavcev je VUJA v Opatiji izdala odlok o zasedbi strojev in ribiške flote. Delegata slovenske vlade v *Ampelei* in *Arrigoniju* Italo Dellore in Emil Zlobec ter Toni Gandusio, predsednik delegatske skupine, so, obveščeni o odloku, protestirali pri vojaški upravi v Kopru. Vsa Izola je bila na nogah. V mesto so prišli Franc Štoka, Tone Ukmar, podpolkovnik Mirko Lenac. Vmes je posegla tudi slovenska vlada v Ljubljani. Po pregovarjanju je bil dosežen kompromis. 60 odstotkov strojev, surovin in vsega drugega so odpeljali v Martinščico, 40 odstotkov, predvsem starih strojev, pa so pustili v tovarnah. Proti odvozu ribiške flote so nastopili ribiči in zasedli ladje. Po posredovanju KP Slovenije je bila ribiška flota z ribiči prepeljana na Reko. Ribičem so obljubili, da bodo lahko vsak vikend prihajali domov k družinam.

Po evakuaciji se je izpostava *Centrale* v Izoli pritožila zaradi evakuacije. Zahtevala je od *Zemaljske uprave*, naj vrne material, nujno potreben za ponovni zagon. Popise odpeljanega materiala so izdelali Enotni sindikati (ES) in delegati obeh tovarn. *Centrala* je zahtevala tudi vrnitev orodja in osebnih predmetov, ki so bili vzeti oz. ukradeni delavcem iz njihovih omaric. *Zemaljska uprava* je dolgo oporekala verodostojnosti seznamov odnesenega materiala. Šele 20. februarja je bil vrnjen del zahtevanega materiala. Z njegovo vrnitvijo sta lahko tovarni, ki sta bili

Ribiška flota tovarne ribje industrije Ampelea okoli leta 1943 (Fotodokumentacija PAK)

8 Ustni vir L. Caharije. AS, ZKS, OK KP J. K. za Istrsko okrožje, zapisnik okrožnega part. aktiva z dne 24. 3. 1947.

9 AS, fond ZKS, OK KP za Julijsko krajino za Istrsko okrožje, l. 1947, fasc. 109, dopis Centrale industrije konzerv Izola z dne 10. 3. 1947.

10 *La Voce libera*, 24. 11. 1947. Colummi: *Storia di un esodo*, str. 341.

11 Arhiv IR FVG, fasc. 31, št. 2366, spomenica z dne 24. 12. 1947.

od vseh tovarn najbolj usposobljeni za to proizvodnjo, začeli izdelovati konzervne škatle tipa 1/8 in 1/4. Samo za pošiljko na Čehoslovaško je bilo treba izdelati dva in pol milijona konzervnih škatel. V obeh izolskih tovarnah je bilo 21. februarja 1947 izdelanih 49.000 praznih in 13.350 polnih škatel.

ZASTOJ V PROIZVODNJI

Proizvodnja je začela padati zaradi pomanjkanja surovin. Prošnje A. Hudalesa za belo pločevino, olje, gumijaste obročke in drugo so bile največkrat neizpolnjene. Isto je bilo z opozorili, da je nemoteno delovanje tovarn v interesu ljudske oblasti, ki bi morala pokazati razumevanje za delovanje tovarn in zaposlitev delavcev italijanske narodnosti. A. Hudales je poslal *Zemaljski upravi* tudi direktivo odgovornih političnih forumov ter zahtevi Branka Babiča-Vlada in Toneta Ukmarja, da morajo tovarnam po evakuaciji vsega materiala omogočiti delo in ju oskrbeti s surovinami najmanj za mesec dni naprej. Delavci bodo le tako z zaupanjem gledali na ljudsko oblast, ki odgovarja za obratovanje obeh tovarn.

Prebivalci izolske komune so zasedbo strojev, ribiške flote, surovin itd. sprejeli z neodobravanjem in jezo. Nezadovoljstvo in bes sta se še povečala, ko oblastniki na Reki niso izpolnili danih obljub. Mnogi ribiči so zapustili barke in za stalno odšli domov. Nerazpoloženje italijanske narodnostne manjšine do ljudske oblasti, Slovenije in Jugoslavije se je še povečalo. Množice so napadale "naše organizacije", v proletarski Izoli je zavladala velika pasivnost, kar so nasprotniki, in med njimi tudi italijanska duhovščina, izkoriščali. Partijcev v obeh tovarnah ni bilo čutiti, po ugotovitvi RK KP Izola so bili delavci daleč od KP in množičnih organizacij. Odbori SIAU (Slovensko-italijanske antifašistične unije) so splahneli in preostali člani organizacije niso kazali nobene aktivnosti. Podobno je bilo tudi v organizacijah UDAIS (*Unione delle donne italo-slovene*). Na volitvah UDAIS je v Izoli od 3.060 žena volilo le 348. Reakcija v coni A Julijske krajine in v Italiji je še leta in leta pogrevala evakuacijo izolskih tovarn za propagando proti Jugoslaviji. Italijanski tisk je prinašal članke in brošure o industrijskem ropanju leta 1947 v vseh industrijskih podjetjih v coni B Julijske krajine. Jugoslavija je kot vojni plen, *preda bellica*, odpejla iz Izole stroje, opremo, surovine, končne izdelke.¹²

Pomanjkanje strojnega parka, ribiške flote, bele pločevine in drugega je povzročilo močan zastoj v proizvodnji. Primeri brezposelnosti in odpustov so se množili. Odpuste so nasprotniki Jugoslavije imenovali "protilju-

dske" in "šovinistične". 3. aprila 1947 je bilo z odlokom oddelka *Delovnega inšpektorata v Izoli* odpuščenih iz obeh tovarn 57 delavcev in uradnikov. V septembru 1947 je bilo v tovarni Arrigoni še vedno 800 delavcev. Poskusi, da bi brezposelne delavce zaposlili vsaj pri drugih delih, so povečini propadli. Ker niso aprila 1947 hoteli delati pri demontaži prekoceanske ladje REX, ki se je bila po bombardiranju potopila ob obali med Koprom in Izolo, je bilo odpuščenih 20 delavcev. Odpuščeni delavci iz izolskih tovarn ribje industrije niso hoteli prijeti za delo pri popravljanju cest. V decembru 1947 je bilo odpuščenih 99 delavcev tovarne Ampelea in 57 delavcev tovarne Arrigoni. V obeh tovarnah se je občutno zmanjšalo število strojnikov.

Neredna in slaba preskrba ribje industrije s surovinami, belo pločevino, oljem je pri izolskih delavcih še povečala občutek negotovosti. Direkcija obeh tovarn je kljub naporom *Centrale industrije konzerv* morala ustaviti delo in dati delavcem 14-dnevni dopust. Centrala industrije konzerv se je kot državni organ, odgovoren za poslovanje tovarn, trudila, da bi tovarnam zagotovila delo. Usmerila je vse svoje napore, da bi dobila surovine. Sklepi in obljube, ki jih je *Centrala industrije konzerv* dobila po številnih intervencijah, se niso uresničevali. Centrala je iskala tudi notranje rezerve. Z okrožnico z dne 29. aprila 1947 je obema tovarnama prepovedala oddajanje ali posojanje surovin in drugega materiala ter opravljanje raznih del v tovarniških delavnicah. Z njo je seznanila tudi Mestni ljudski odbor (MLO) Izola. Z okrožnico z dne 3. 5. 1947 je opozorila tovarno Arrigoni na številne primere nečistoče v tovarni in zahtevala uvedbo najstrožje čistoče. Opozorila je tudi na nered v skladiščih.

Ob vsem tem so material, ki je bil nekaka rezerva za oskrbovanje izolskih tovarn, prodajali špekulantom v Italijo. Kdo je širil vesti, da tovarne ne bodo več delale, ni težko ugotoviti. Napad na izolske tovarne je prišel z dveh strani. Tržaški kapital je poskušal z infiltracijo. Kupoval je ribiške barke, dajal posojila trgovcem in predlagal lastnikom izolskih tovarn, da bi ponovno uvedli obratovanje v tovarnah. Predlog o predaji tovarne Arrigoni bivšemu lastniku je VUJA postavila na dnevni red seje Okrožnega komiteja za Istrsko okrožje 25. julija 1947. Ob tej priložnosti so izrekli tudi mnenje, da bi lastnik z obstoječim strojnimi parkom moral odpustiti del delavcev, česar pa ljudska oblast ni smela dovoliti.

Njihov namen je bil tudi, da bi diskreditirali ljudsko oblast. Širili so vesti, da so po krivdi ljudske oblasti tovarne izgubile stroje in ribiške barke, s tem pa delavci

12 Lucio de Panzera: Zona B, str. 11. Primorske novice, 26. 10. 1983: podatki Itala Delloreja in Marije Vascotto. Izjava Leopolda Caharije. AS, fond ZKS, OK KP Jul. krajine, poročilo "Analiza položaja.." z dne 15. 2. 1947. AS, fond ZKS, OK KP Jul. krajine za Istrsko okrožje, I. 1947, fasc. 109, dopis Centrale industrije konzerv, izpostava Izola, poslan OK KP Jul. krajine z dne 10. 3. 1947 s prilogama št. 430 in 431 z dne 13. 3. 1947. AS, fond ZKS, OK KPS Koper, fasc. 79, sejni zapisnik RK KP Jul. krajine Izola z dne 13. 3. 1947. AS, ZKS, OK KP J. K. za Istrsko okrožje, sejni zapisnik okrožnega partijskega aktiva z dne 24. 3. 1947.

tudi delo. Delo bodo delavcem zopet priskrbeli bivši lastniki.¹³

Ljudska oblast je storila vse, kar je bilo v njeni moči, da bi zagotovila tovarnam ribe in preprečila odpuste delavcev. Ukrepala je proti ribičem, ki so izvažali ribo v cono A. Mobilizirala je ribiče, da so lovili ribe za trg in tovarni. Svežo ribo je nabavljala tudi v Poreču. Zbirala je zaloge slane ribe in omogočala tovarnoma obratovanje tudi v dneh polne lune. Skrbela je za ribiško zadrugo in zadolžila sindikate, da so jo oskrbovali z vsem potrebnim. Sindikat je vzpostavil tudi pravilne odnose med lastniki ribiških ladij in ribiči. 12. avgusta 1947 je bilo ustanovljeno *Istrsko izvozno-uvozno podjetje za ulov in prodajo ribe*. Po ustanovitvenem odloku je imelo edino to podjetje pravico prodajati ribe tudi v tujini. Ta prepoved je ribiče vznejevoljila, zlasti še, ker so bile odkupne cene podjetja dosti nižje kot v Trstu.¹⁴

V zimi 1947/1948 je delalo v izolskih tovarnah le malo delavcev. Bilo je veliko pomanjkanje rib tudi zaradi tihotapljenja teh v Trst. Kriza je dosegla višek marca 1948. Iz tovarn Arrigoni in Ampelea je bilo po podatkih glasila *Voce Libera* odpuščenih 1.200 delavcev. Delo naj bi nadaljevalo v tovarnah le 60 delavk.

Dober ulov ribe maja 1948 je omogočil ljudski oblasti, da se je lotila obnove obratovanja obeh tovarn v Izoli. Belo pločevino, ki je Jugoslavija ni poslala, sta tovarni, po naročilu, kupili z deviznimi sredstvi. Podpolkovnik Mirko Lenac, Janko Beltram, Tone Ukmar in A. Hudales so dobili nalogo, da omogočijo obratovanje tovarn. Za zaposlitev 1.200 delavcev je Ekonomska komisija Okrožnega komiteja KP za Istrsko okrožje zadolžila Stanka Kovačiča, A. Hudalesa, Rocca in Slamiča. Njih naloga je bila tudi zaustaviti izseljevanje izolskih delavcev v Trst.

Začel se je radikalnejši postopek proti saboterjem in tihotapcem ribe v Trst. Na lahak način so tihotapci in tržaški kapitalisti z ugodno menjavo 150 jugolir za 100 metrolir prišli do velikih dobičkov.

Ljudska oblast na čelu s predsednikom Okrožnega ljudskega odbora (OLO) je izrekala kazni špekulantom, tihotapcem pa zasegla ladje z opremo vred in jih izročala Okrožnemu ljudskemu odboru. Ker izolski ribiči iz bojazni pred represalijami niso hoteli iti na zaplenjene ladje, je ljudska oblast dala ladje v najem umaškim, savudrijskim, piranskim in drugim posadkam in jih organizirala v zadruge. Ladja *Luce d'Oriente*, last bratov Degrassi iz Izole, je bila dana v najem 25 piranskim ribičem, ki so ustanovili zadrugo. V Novigradu in Piranu so popolnoma spremenili prvotni sestav ribičev na ladjah in tako onemogočili poseg ladijskih lastnikov in solas-

tnikov. Razbili so stare odnose med lastniki in ribiči. Isto so naredili potem tudi v Izoli. O bivših lastnikih ribiških ladij *Gilda*, *Fiore*, *Luce d'Oriente* so razpravljali na seji okrožnega ljudskega odbora v Kopru 27. avgusta 1948.

INFORMBIRO

Z nastopom Informbiroja so se težave še povečale. Politične razmere so se v Izoli občutno poslabšale. Informbiro so propagirali Juraga, Bacicchi, Gulatieri, Balbi itd., ki so se uveljavili v Izoli. Konec julija 1948 je bilo v obalnih mestih 136 informbirojevcev, ki so se potegovali za priključitev vsega *Svobodnega tržaškega ozemlja* (STO) k Italiji. Po nekem podatku se je v Izoli od 40 članov KP le šest izreklo proti resoluciji Informbiroja. Po drugem podatku se je v Izoli dve tretjini članov KP z mestnim komitejem KP izjavilo za Informbiro. Privrženci V. Vidalijski so terorizirali izolske ribiče in dosegli, da se je le majhen del ribičev zaposlil na zaplenjenih ladjah. Do težav je prišlo tudi v ribji industriji. Mnogi delavci so se opredelili za Informbiro. V tovarniškem komiteju tovarne *Ampelea* so bili privrženci V. Vidalijski v večini. Med njimi naj bi odkrili tudi saboterje. V obeh tovarnah je bilo na vodilnih mestih precej informbirojevcev. Narodnostni sestav delavcev ni bil v razmerju z narodnostnim sestavom članov KP. V Ampelei je bilo 94 odstotkov delavcev italijanske narodnosti, člana KP pa sta bila le dva. K porastu števila privržencev Informbiroja je največ pripomogla evakuacija februarja 1947. leta.

Mirovna pogodba z Italijo je vnesla spremembe tudi v sindikalni organizaciji. 12. marca 1947 je prišlo do združitve Enotnih sindikatov in Združene delavske zbornice (*Camera confederale del lavoro*), toda v Izoli ni bilo tedaj čutiti sindikalne organizacije.

Z nastopom Informbiroja je prišlo do frakcije tudi v Istrskem okrožnem sindikalnem odboru. Od desetih članov so se Juraga, Bacicchi, Balbi in še dva odločili za V. Vidalijski in 15 dni odločali v sindikalni politiki, toda na okrožni sindikalni skupščini so bili vidalijski poraženi. Kljub temu pa je imela 15-dnevna vidalijska sindikalna politika težke posledice za sindikalno gibanje. V tovarniških odborih so tudi po sindikalni skupščini odločali frakcionaški sindikalni voditelji. Toda niso uspeli z organizacijo štrajka v tovarni *Ampelea*, propadel pa je tudi njihov poskus, da bi delavci sabotirali delo.

Z odhodom večine vidalijske v Trst oz. Italijo so se razmere začele popravljati, ker so se slovenski ribiči in delavci množično naseljevali v izolski komuni.

13 AS, fond ZKS, OK KP J. K. za Istrsko okrožje, l. 1947, fasc. 79, sejni zapisnik z dne 13. 3. 1947. AS, ZKS, KP J. K. za Istro, l. 1947, fasc. 109, sejni zapisniki z dne 23. 4., 25. 7. in 13. 9. 1947 in 24. 1. 1948. AS, fond ZKS, OK KP J. K. za Istro, l. 1947, fasc. 109, politično poročilo z dne 2. 6. 1947 in dopis Centrale industrije konzerv št. 1236 z dne 3. 5. 1947 s prilogami. Istituto R. F. V. G., fasc. 93, mapa 5. Colummi, Storia di un esodo, str. 342.

14 AS, ZKS OK KPS Koper, l. 1947, fasc. 109, sejni zapisniki OK KP J. K. za Istrsko okrožje z dne 13. 6. in 9. 8. 1947 ter sejni zapisnik RK KPS Izola z dne 23. 10. 1947. Colummi: Storia di un esodo, str. 346. Slovenski Jadran, 29. 10. 1954.

PODVOJENA PROIZVODNJA

Ribiško podjetje je imelo konec leta 1948 že štiri motorne ladje za letni in zimski ribolov, pet motornih ladij za letni ribolov, v pripravi pa je imelo še dvanajst ladij. Ribiška flota je mnogo prispevala k razvoju konzervne industrije. Leta 1948 je dala tovarnam 50 vagonov plave ribe. Poleti in jeseni leta 1948 je dobil trg 65 vagonov sardonov in sardel; od tega je šlo za prodajo 15 vagonov. Največ, 763 kvintalov, rib je nalovila ribiška motorna ladja *Laura*, katere poveljnik je bil Paolo Apollonio. Ladja *Carofolo* je nalovila 610, ladja *S. Antonio* pa 576 kvintalov rib.

Decembra 1948 so bili v izolskih tovarnah rešeni najvažnejši problemi. Število delavcev se je podvojilo in predelali so že 800 ton rib, začeli pa so tudi s konzerviranjem poljskih pridelkov.¹⁵ Zasluge imajo vsekakor Enotni sindikati. Januarja 1949 so sindikalne organizacije volile delegate za okrožno skuščino. Pri volitvah v tovarni Ampelea 13. januarja je od 470 vpisanih volilo 387 volivcev, 58 pa je bilo neveljavnih volilnic. V novo sindikalno podružnico je bilo izvoljenih 5 Slovencev in 6 Italijanov. V obdobju do 1. avgusta 1951 je bil v veljavi administrativni način delovanja. Tovarni sta uredili preskrbo z ribami in proizvodnja je delovala brez zastojev, čeprav vse pomanjkljivosti še niso bile odpravljene. Velika hiba je bilo izostajanje delavcev. Tudi do 150 delavcev je dnevno manjkalo v obeh tovarnah. Problem je bil tako pereč, da so bili dani predlogi, naj bi delavcem s številnimi izostanki ukinili živilske nakaznice. V letu dni sta tovarni podvojili proizvodnjo. Obogatili sta tudi asortiment. V tovarni Arrigoni so izdelovali filete *Rollmops* v konzervah, filete v pikantni omaki, stisnjene palamide itd. Tovarna Ampelea pa je zaradi pomanjkanja bele pločevine dajala prednost slani ribi, jo marinirala (jesih, čebula) in jo konzervirala v sode. Ribe je tudi konzervirala v pločevinskih škatlah. Konzervirala je tudi povrtnine. Velike zasluge za modernizacijo dela je imel tehnični vodja Luigi Carboni, ki je služboval v izolski tovarni 47 let. V tem času sta izolski tovarni premagovali ovire, ki so jih postavljali bivši lastniki pa tudi vodilni funkcionarji. Direktor tovarne Ampelea Trevisan ni podpiral gradnje delavskih hiš. Nekateri vodilni funkcionarji so skrivali orodje v skladiščih, čeprav so ga v proizvodnji nujno potrebovali.

V prvem trimesečju leta 1948 je tovarna Arrigoni izdelala 169.307 kg konzerv, v prvem trimesečju leta 1949 pa 362.344 kg. Tovarna Ampelea je v istem obdobju povečala proizvodnjo od 49.355 na 100.355 kg. Tolikšen porast proizvodnje je omogočil povečan ulov rib.

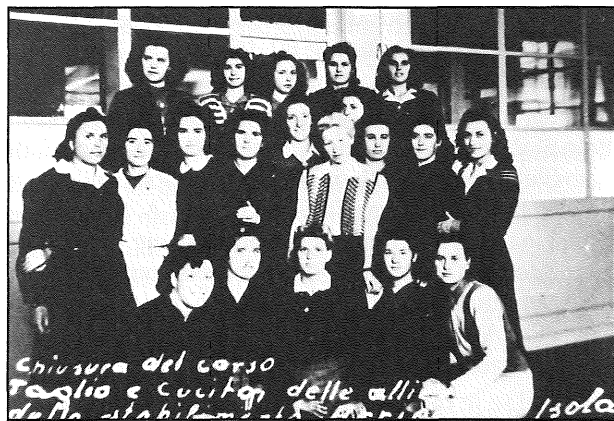
Ribiči so dosegli lepe uspehe, ker je zahodna obala Istre bogata s plavo ribo. Z novimi ribiškimi mrežami so lovili velike jate sardel, sardonov, škombrov itd., ki so najbolj primerni za industrijsko predelavo. Ribištvo je dobilo deset motornih ladij (*saccaleve* z umetno lučjo) in nalovilo v prvem trimesečju leta 1948 255.528, v prvem trimesečju leta 1949 pa 465.805 kg rib.

Riba, izolsko ribiško podjetje z omejeno zavezo, se je aprila 1949 preosnovalo v delniško družbo; VUJA jo je odobrila z odločbo št. 1838 z dne 23. 4. 1948. Z emisijo 9.100 delnic po 300 din (1.000 lir) je novo ustanovljeno podjetje dobilo kapital za nadaljnji razvoj. Okrožno ljudsko sodišče je 26. oktobra 1949 vpisalo namen podjetja:

1. loviti v domačih in tujih vodah morske ribe z lastnimi in najetimi ladjami in ribolovnimi napravami ter orodjem vseh vrst ob obalah in na odprtem morju;

2. trgovati na debelo z ribami lastnega ali tujega lova in ribolovnimi napravami..;

3. uvažati in izvažati ribe, ribolovne naprave, orodje in potrebščine;

Delavke tovarne Arrigoni ob zaključku šiviljskega tečaja (Fotodokumentacija PAK)

4. ustanavljati v državi ali izven države podružnice z istim namenom;

5. splošno izvrševanje vsakovrstnih poslov, ki bi bili povezani z družbenim delom;

6. prevzemanje drugih sličnih podjetij ali udeležba pri istih...

V upravnem odboru so bili Andjelka Belič predsednica, Andrej Mahnič in Franjo Valentič, v nadzornem odboru pa Marjan Černovec, predsednik, Josip Adamič in Drago Hrovatin.

Aprila 1949 je imelo podjetje ladje *Dupin*, *Sardela*, *Jadran* in *Palamida*. Opremo zanje je izdelala piranska

15 La nostra lotta I, I, št. 1. avgust; I, II, št. 22 z dne 29. 1. 1949, št. 25 z dne 19. 2. 1949 in št. 40 z dne 28. 5. 1949. Slovenski Jadran, I, III, št. 45 z dne 29. 10. 1954. AS, fond ZKS, OK KPS Koper, I, 1948, fasc. 80: sejna zapisnika ekonomske komisije Istrskega okrožja z dne 13. 5. in 4. 6. 1948 in sejna zapisnika OK KP STO Koper z dne 23. 8. in 27. 9. 1948 in fasc. 109: zapisnika sej OK KP STO z dne 22. in 25. 5. 1948.

ladjedelnica, ladje pa sta izdelali ladjedelnici v Kopru in Izoli.

Pod vodstvom A. Beličeve in Romana Pahorja je podjetje v letih 1950-1951 doseglo lepe uspehe.

Po določbi iz maja 1951 je na dohodke ribičev vplival ulov. Če je posadka ladje ulovila pet vagonov rib, je dobila 60 % podjetje pa 40; če je bil ulov osem vagonov, je posadka ribiške ladje dobila 80 %. Z dovoljenjem oblasti so ribiči prodajali ribo neposredno podjetju in tovarnam.

19. aprila 1951 je bilo ustanovljeno okrajno trgovsko podjetje *Istra ribolov-Istria pesca* s sedežem v Izoli. Po ustanovitveni odločbi se je ukvarjalo z morskim ribolovom in gojenjem školjk ter morskih gob. Prvi upravnik je bil Giorgio Maraspin.¹⁶

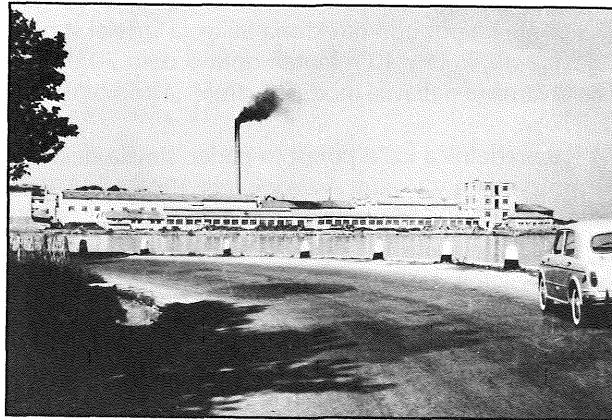
IZOLA SREDIŠČE RIBJE INDUSTRIJE V JUGOSLAVIJI

Ekonomske razmere v Izoli so zaostajale za razmerami na Tržaškem. Cona STO se je vključila v *Marshallov plan*, ki ga pa Jugoslavija ni hotela sprejeti. V primerjavi z letom 1946 je proizvodnja v izolski ribji industriji leta 1950 porasla za 216 odstotkov. Povečalo se je tudi število delavcev, od 1.411 leta 1948 na 1.973 leta 1951. Prav tako se je povečal tudi asortiment proizvodnje. K dvigu proizvodnje ribjih konzerv v olju je med drugimi prispeval Adalgerio Degrassi. Izdelal je napravo za vplinjavanje bencina, ki jo je tovarna *Ampelea* uporabljala za taljenje cina pri izdelavi pločevinastih škatel. 40 let stara plinarja v Izoli ni dajala kaloričnega plina, povrh pa je bila še dostikrat v okvari.¹⁷

Z ustavnim zakonom o temeljih družbene in politične ureditve FLRJ so bili spremenjeni temelji iz leta 1946. Z zakonom o delavskem samoupravljanju, ki je bil sprejet 27. junija 1950, je lastnina v rokah države prešla v družbeno lastnino. Istrski okrožni ljudski odbor je 3. februarja 1951 sprejel odlok o prehodu gospodarskih podjetij v upravljanje delovnih kolektivov. Po 3. členu tega odloka so delovni kolektivi volili delavske svete, ti pa upravne odbore. Družbena lastnina naj bi postali v Izoli tudi tovarni *Ampelea* in *Arrigoni*.

V drugi polovici leta 1951 se je, podobno kot v Jugoslaviji, uveljavljalo načelo prostega oblikovanja cen. V obeh tovarnah v Izoli, čeprav nista bili nacionalizirani, so uvedli delavski svet in upravni odbor. Prosto oblikovanje cen je ugodno vplivalo na ribištvo in ribjo industrijo. Ribiči so dnevno prodali od deset do trideset ton rib. Novo 17 m dolgo ribiško ladjo je izdelala delavnica tovarne *Arrigoni* za okrajno trgovsko podjetje *Istra ribolov*.

Zaostri so disciplino ribičev. Komandant VUJA je ukrepal proti Vascottu in Degrassiju, ker sta odvrčala ribiče od ribolova. Gospodarska komisija je uredila zadevo z ribiči podjetja *Istra ribolov* in predlagala, naj bi tovarni prevzeli ribiške ladje in čolne. Povečan ribolov so načrtovali tudi s priselitvijo ribiških družin iz Dalmacije, zlasti zaradi odhajanja ribičev z barkami v Trst.

Pogled na tovarno *Arrigoni - Ampelea* v povojnem času (Fotodokumentacija PAK)

Tovarni za ribjo industrijo sta po zaslugi delavskih svetov in upravnih odborov dvignili proizvodnjo, napravili red in uredili delovno disciplino. Tovarna *Ampelea* je šestmesečni plan izpolnila stoodstotno (konserviranje svežih rib). Za drugo polovico istega leta je predvidela nakup pločevine v tujini. Sklepi delavskega sveta so bili:

- izdelati rezalne stroje za zelenjavo;
- montirati stroje za izdelavo ribje moke in ribjega olja iz 40 stotov kg ribjih odpadkov na dan;
- izboljšati pripravo rib in zmanjšati izgubo dobrih rib za 30 kg na dan;
- zmanjšati bolniške izostanke in povečati delovno disciplino ter
- ponovno prevzeti delavce, odpuščene zaradi nedisciplin, šele po šestih mesecih.

V avgustu 1951 se je storilnost obeh tovarn dvignila za 30 odstotkov, povečal se je tudi izvoz. Vse to so omogočili ribiči, ki so dnevno prodali od enega do treh vagonov rib.

Odpustitve iz služb so močno vplivale na delovno disciplino. Iz tovarne *Arrigoni* je bilo do srede decembra 1951 odpuščenih pet mizarjev, dva sodarja, trije mehaniki, trije ročni delavci. Tovarna *Ampelea* je 1. decembra 1951 odpustila iz službe deset nediscipliniranih delav.¹⁸ Tedaj so iz upravnih odborov in delavskih svetov

16 AS, ZKS, OK KPS Koper, l. 1949, fasc. 82: sejni zapisnik OK KPS Koper z dne 22. 3. 1949. La nostra lotta, leto II, št. 22, 33, 37, 57, 63, 73 in 80 z dne 29. 1., 16. 4., 14. 5., 14. 9. in 9. 10. 1949 in št. 100. Uradni vestnik OLO Koper, leto III, št. 2. Uradni list VUJA jugoslovanske cone STO in Istrskega okrožnega ljudskega odbora, leto III, št. 5 in 7, leto V/1951 št. 5.

17 Istrski tednik, leto I, št. 16 in 44 z dne 17. 6. in 30. 12. 1950; leto II, št. 6, 11, in 27 z dne 10. 2., 17. 3. in 6. 7. 1951. Slovenski Jadran, leto II, št. 45 z dne 29. 10. 1954.

odpustili nasprotnike nove Jugoslavije, med katerimi so bili tudi Slovenci, ki so prišli v Izolo po letu 1945.

Od 1. januarja 1952 je razvoj ribje industrije napredoval v okviru družbenih načrtov. Gospodarski predpisi in zakoni, veljavni v FLR Jugoslaviji, so se razširili tudi na jugoslovansko cono STO, kar pa ni šlo brez anarhičnih pojavov in nediscipline. Ljudska oblast je storila vse za razvoj ribje industrije. Delavec tovarne *Ampelea* Italo Delloro je na pobudo direktorja Sfiligoja izdelal stroj za čiščenje rib, ki je v 40 minutah opravil delo 70 delavk. Ista tovarna je nabavila moderne stroje za pripravo ribjih izdelkov.

Razpredelnica kaže porast in padec števila delavcev in proizvodnje v tovarni *Arrigoni*: leta 1946 1948 1952 delavci 741 430 516 proizvodnja v tonah 802 1.100 835

Proizvodnja leta 1952 je padla zaradi težkega razpečevanja filetov, zastarelih strojev, pa tudi zaradi slabega ulova plave ribe.

Zaradi ostre svetovne konkurence je bilo ustanovljeno podjetje za uvoz in izvoz sveže in konzervirane ribe *DELAMARIS* s sedežem v Izoli. Z njim je nastala največja tovarna ribjih konzerv v Istri. Podjetje je ustanovil Ljudski odbor okraja Koper 10. junija 1952, na sodišču pa je bilo podjetje registrirano 16. julija 1952. V vodstvu novega podjetja so bili Mirko Amon, direktor, Mirko Martelanc, računovodja, in dr. Mitja Gorec, komercialist. Prodajo in izvoz izdelkov ribje industrije je moralo podjetje v začet-

ku dotirati. Delamaris je prevzel vlogo podjetja *Riba* d. d. in ribiškega podjetja *Istra ribolov*, ki sta bili ukinjeni.¹⁹

Izolski tovarni sta v letih 1952-1954 povečevali proizvodnjo, zmanjšali proizvodne stroške za 18 %, tovarniško površino pa za eno tretjino. Leta 1953 je bila Izola najmočnejše središče ribje industrije v Jugoslaviji in pomembno mesto ob Jadranu. Letno je proizvedla 750 ton ribjih konzerv in 400 ton soljenih rib, 60 ton ribje moke in 20 ton ribjega olja.

V prvi polovici leta 1954 je tovarna *Ampelea*, ki je sedaj dobila novo ime, šest mesecev modernizirala strojne opreme in dvignila proizvodnjo svežih rib na deset ton dnevno. Tovarna je nabavila moderne kotle (avtoklave) za kuhanje sveže ribe, avtomatično stiskalnico z zmogljivostjo 90-100 pokrov ali vlečenih doz na minuto, dva stroja za zapiranje konzervnih škotel. V ribjo moko in ribje olje ter klejno vodo je predelala na dan 8 ton ribjih odpadkov.

Z odločbo OLO Koper je bilo 23. januarja 1953 v Izoli ustanovljeno podjetje *RIBA* z nalogami: izvajati morski ribolov, trgovati z ribami in graditi ter popravljati ribiške ladje.²⁰

Ker so ribiči italijanske narodnosti kljub ugodnostim odhajali v Trst, je bila ustanovljena *Ribiška šola* v Piranu. Z absolventi je krila pomanjkanje ribičev, v Izolo pa so prihajali tudi ribiči, ki so bili v drugih službah v Sloveniji.²¹

RIASSUNTO

Il saggio illustra a grandi linee lo sviluppo dell'industria del pesce a Isola dal 1945 al 1954.

Nell'introduzione viene riassunto brevemente lo sviluppo tra le due guerre. La storia dell'industria del pesce a Isola dal 1945 al 1954 è contenuta nei capitoli:

- Dopo la liberazione
- L'evacuazione
- L'arresto della produzione
- L'informbiro
- Il raddoppio della produzione
- Isola- centro jugoslavo dell'industria del pesce 1951-1954.

Il saggio è in pratica uno dei capitoli dell'opera non ancora pubblicata "Isola 1945- 1975", integrato alla fine con l'elenco delle fonti e della bibliografia sull'argomento.

- 18 AS, ZKS, občinski komite ZKS Izola, l. 1951, fasc. 380: 1. seja mestnega komiteja KP z dne 30. 9. 1951. AS, ZKS, OK KP STO, l. 1951, fasc. 108: seja part. biroja z dne 30. 9. in 13. 11. 1951. Istrski tednik, leto II, št. 33, 36, 49 in 52 z dne 17. 8., 7. 9., 7. 12. in 21. 12. 1951. Slovenski Jadran, leto III, št. 45 z dne 29. 10. 1954.
- 19 Uradni vestnik LO okraja Koper, leto I, št. 1 in 3 in zapisnik OLO Koper št. 395/54 z dne 29. 12. 1953. La nostra lotta, 11. 8. 1952. Slovenski Jadran, l. I, št. 3 z dne 18. 1. 1952; leto II, št. 4 z dne 23. 1. 1953. AS, ZKS, OK KPS Koper, l. 1952, fasc. 99: poročilo MK KP Izola od 1. jan. do 31. 7. 1952.
- 20 Uradni vestnik OLO Koper, leto III, št. 5.
- 21 AS, ZKS, OK ZK Koper, l. 1954, fasc. 102, gradivo 4. konference ZK za okraj Koper z dne 25. 3. 1954; seja OK ZK okraja Koper z dne 31. 7. 1954. Pomorska enciklopedija, tom III, str. 319. Slovenski Jadran, l. III, št. 28 in 32 z dne 9. 7. in 6. 8. 1954.